

кар. 1161-к(кар)  
4-75



Чотчаланы Магомет

кЪОЛАН  
ТОЛКЪУНЛА



Чотчаланы  
Магомет



**кЪолан  
толкъунла**

(САТИРАЛЫ ПОЭМА)

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ БАСМАНЫ  
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЁЛЮМЮ  
ЧЕРКЕССК — 1973

## I.

Сапра бла Махмутбий  
Толтурдула борчларын:  
тууду джашчыкъ-акъбашчыкъ —  
къартлыкъда джубанчлары.  
Джюрек тишлеб, джагъылыб,  
къадалдыла балагъа.  
Ол да, джылаб-джарылыб,  
салды къайгъы алагъа.  
Хайда чахас этдиле,  
чыкъды тютюн оджакъдан,  
бир да тюшмеди бала  
джылы къолдан, къучакъдан.  
Ата-ана кирдиле  
даулашыугъа, сагъышха:  
— Энди къалай багъайыкъ,  
не атайыкъ бу джашха,  
джырын къалай тыяйыкъ,  
кебге къалай джыяйыкъ,  
не салайыкъ тюбуне,  
бойнуна, киндигине?  
Къайдам, кимге ушасын,

кимле кибик джашасын,  
къаллай болсун кылыгы,  
билими, усталыгы?...  
— Кел, болсун бу инджимер! —  
деб суйюндю анасы.  
— Устаз! — деди Махмутбий. —  
Джокъду аны хатасы.  
— Къоярыкъ эдинг, Махмут!  
Неди устаз дегенинг?  
Аскерантура деб кый —  
ма олду кюсегеним!  
— Тохта-тохта, анасы,  
табдым: доктор этейик,  
сени да багъа турур,  
джюр, алай бегитейик!  
— Тохтур-мохтур билмейме,  
айтдым — аскерантура:  
излесенг да, табмазса  
андан баш, андан туура...  
Тапг тереннге кетшиб,  
кыйдула сёзю артха.  
Эм кыйыннга джетдиле:  
ат атаугъа, таб атха.

## II.

Былайда аз бёлюнюб, ызыбызгъа кыайтайыкъ,  
эксини юсюнден кысха хапар айтайыкъ.  
Боран кече Махмутбий малчы кыошда туугъанды,

Сыгын тютюн джылата, кёзлерин кёб уугъанды...

Беш джылында сюргенди бузоуланы талада,  
сегиз бола, алтына келгендиле танала.

Минг тогъузджюз онджети—Махмут онбешге

джетди.

Энди олду чалкъычы, къой саууучу, джылкъычы,  
Юйню темир аркъауу, джокъду этер сылтауу.

Басар ташын билгинчи, санына кюч киргинчи,  
ауунду Хут — атасы, къалды алты баласы.

Эм тамада — Махмутбий, ёзгелери — госукла.

Аналары — ауруучу, этди Махмут тесукъа.

Ол болмады джалынчакъ онглугъа не джууукъгъа,  
атасыны тыбырын кючлетмеди сууукъгъа.

Сабийлени бири да болмады мыдах, такъыр.

Эгечни, къарнашны да Махмут этмеди факъыр.

Къызгъанмады аладан тюк чакълы бир рысхыны,  
даулашмады, этмеди не гурушха, не хыны.

Джегилеме, демеди, ой, ёлеме, демеди...

Сабийле керилдиле, бары школгъа кирдиле,  
окъууну алыб къолгъа, чыкъдыла джарыкъ

джолгъа:

Октябрны ёмюрю тёкдю алагъа нюрюн.

Тюню, тюшю иш болуб, турду джангыз Махмутбий.

Энди олду юйюрте эм гитче, сансыз сабий.

Къалгъанла — бирер къая, дюрген, къутургъан, зая ..

Келечиме дегенинг, босагъаны солутмай,

тилейди эгечлерин, бир унутмай, къурутмай.

Онгсунган къызчыкъла да чарлайдыла,

къангкълдай,

Тамадабыз тургъанлай, эталмазбыз, деб, алай!  
Къыйырдан тутуб, Махмут бирем-бирем ашырды,  
тыйыншлы джууукълагъа табу этиб, баш урду.  
Адет бла, къызланы тындырды кереклерин,  
уялтмады бирин да, кёлтюрдю джюреклерин.  
Ахырында кеси да ликбез таба урунду,  
юлюш излеб джашаудан, кюн джарыкъгъа бурулду.  
Энди къалгъан — къарнашы — къуллукъдады  
аскерде,

анасы уа — колхозчу Кичарыкълары элде.  
Колхоз къойчуду кеси — берекетни неси...  
Махмутну джаш заманы ма бу халда кетгенди.  
Сыртда, къолда къарала, ол отузгъа джетгенди.  
Бир заманда эригиб, къарагъанды дунягъа,  
эшта, кёзюу келди деб, къысылыргъа уягъа;  
къуш тёшекде джатаргъа, ышымларын да тешиб,  
джангы джашау къураргъа, бир джылыугъа илешиб.  
Тойгъа баргъан джеринде Сапраны ол кёргенди —  
Экинчи кюн келечи Сапралагъа келгенди.  
Ай да кетмей арадан, той болгъанды тийреде,  
Чыкъгъанды бурма тютюн Махмутланы юйледен...

### III.

«Сапра уа?» — деб сорлукъсуз. Сапра джетген кыз  
эди,  
эрге чыгъар кюн джылы джыйырма тогъуз эди.  
Беш джылында гинджиге тиге эди кийнмле,  
сыйдам эди джашлыкъда, артда болду суююмлю.  
Анасы Джуммакъ аны сау юч джылны окъутду,

энди билим алды деб, джюн пшлерге олтуртду,  
«Окъугъандан не келсин, къолу уста тюл эсе,  
къаллай келин болур бу, билмесе тиге, кесе?» —  
Салды Джуммакъ партнойгъа, анда да беш ай

тутду,

энди тамам болду деб, кёлеклеге олтуртду.

Къыркъ беш кёлекни тикди, джыйды, салды

бернесни.

Джизыууна туберге хаб-хазыр этди кесни.

Нарсана уа — сахары — анга кёб зат юретди.

Айтыргъа, джюн бёрклени тамам джигине джетди.

Талай кино кёрдю ол, окъуду бир китабчыкъ,

«Подумаешь, эшек!» деб, айта тебреди табчыкъ.

Сёзлени кёб эштгенден, ол Шидакълай къатышды,

кёб магъана, тукъум, ат къулагъына чалышды...

Кюеулюкле турдула Джуммакъланы къарамда,

джыйылыб айландыла мыйыкълыла орамда.

Джуммакъ деген къыйынлыкъ турсунмады бирине,

джетген къызын джашырды киритли кюбюрюне.

Айтды: «Гырт дерик эдим, аларлагъа бермей а,

мухар Гыдыуну, келиб, тёрге ётуб кёрмей а!..

Ол а не — айланады, къарамашакъ солдатча?!

Болмагъанды генезир, аны табхан Абатча...

Къакъбашны уа сагъынма, мёлексиз

Джукъундурну!

Ол габдешде туугъанды, джаханим болсун орну!

Къызчыкъ, сюек сындырма, ансы джокъду огъайым.

олтанынга джетмеген джолукъса, — олду айыб...»

Джуммакъ къызын сер этди, кесди талай джизыуун.

(Къой, душман сынамасын Сапраханны ачыуун!).  
Атасы Саламгерий энди ишден кенгдеди,  
Джуммакъ бла ол тамам этекденди-джегденди.  
Къарт джаратхан Къямгъутну тоб бла атханды

Джуммакъ,

джарашмайды хунагъа: дунья — къара, олду акъ!  
Сапрахан а ичинден кёсеу кибик кюеди,  
келген-келген чиркисе, джылаб, къара кнеди.  
Унутханды анасы онтёрт джылда келгенин,  
оналтыда джукъусун сабийине бёлгенин.  
Мындан алда айтханды: «Кесинг хогъа, мен

да — хо».

Ашхы, келир эсе уа Сапрагъа да «нляхо!».

Джылла кете бардыла, онгду бираз келнилик,  
«инджимерни» сакълады, ол да келмеди, ёллюк!  
Хар ким, уллугъа кетиб, кенгден къуйрукъ

булгъады,

кюеулюкме дегенинг, тутдурмай, чалыкълады.  
Сынды бёгек джюреги, кюн кюнден болду узун.  
Аууз ачхан — тул киши, — джарыла эсенг, бузул!  
Ма бу джол а Махмутбий кёзюн мынга тюйреди.  
Сапраны бир акъылы «Не эсе да — суй!» — деди.  
Къалайын да билмей, ол къошулду шернатха,  
джарашды, ма буду деб, джетген деген муратха.  
Андан бери талай джыл ала джашау этгенли,  
Сапра эрин джашаргъа, ашаргъа юретгенли.  
Джангыз кемлик — сабий джокъ бегитирге араны,  
джылаб, джырлаб, мурулдаб, булджутургъа аланы.  
Булджуугъа болур оноу, ёзге хатанг джокъ эсе,

неди инджну деген зат, дуння мамыр, токъ эсе!  
Отузунчу джылланы аягъы мелхум болду,  
Джуртубузну хизени хазна-хадекден толду.  
Ачылды эркин джашау джарлылагъа саугъагъа,  
социализмни кюню ышарды къар таулагъа.  
«Аллах къызгъанмасын» деб, къартлыкъ чёкдю  
ныгъышха.

Айхай, тилек толса уа — башландыла урушла.  
Эрлай тынчылыкъ бузулду, бёлюндю хошлукъ,  
джукъу,  
кюн батхандан чыкъдыла ёртен, джалын, джел,  
букъу.

Сапраны да джашауу арба чархча къурушду:  
од кюнледе, мычымай, Саламгерий ауушду.  
«Гютдю юсюне къалач» деб, Махмут кетди аскерге,  
кёб турмай, барыб тюшдю къазауат джаннган  
джерге.

Джылай-джылай джыйырды Сапра сыйдам кёзлерин,  
Махмут юч джыл аулады урушну кенг тюзлерин.  
Къыркъ ючюнчю бошала, аскерден къайтханында,  
табды юйюн Махмутбийн Къарабалта джанында.  
Орден, медаль дегенинг кёкюрегин толтуруб,  
джер-джеринде джарала, оскоклола олтуруб...  
Этилмеди той, уча, къуу-шуу юйге къалдыла,  
ауушханла сауланы бет нюрлерин алдыла.  
Къартгла — Джуммакъ, Ханымсат (Махмутбийнн  
анасы) —

Болгъандыла, деб тура, ахыратны табасы...  
Уруш къатдыргъан Махмут басылды, бир титиреб,

ёседиле джетекле, джашау юзюлмезча деб.  
Ишге тансыкъ солдатны кёб тёзмеди джюреги:  
сакълай эдиле аны сенеги бла кюреги.  
Колхоз кёонда иш алды, биягъынлай къадалды,  
хайда кюреш, хайда эт — салды кйге берекет.  
Ахыры уа, билесиз, джолукъдула къууанчха,  
бек ашыгъыб джетдиле къыркъ тёртюнчю джыл  
къачха...

#### IV.

Ма энди уа — ат изле...  
Дагъыда не излетир?  
Кёре-кёре барырла,  
джашау кеси тюзетир.  
Атасы айтады: — Къамгъут!  
Анасы: — Алег, Гертрут!  
— Огъай, Шамил не Ожай,  
Асланкир, не Хочалай...  
Къырымгерий — алапат!  
Дебош, Дугу, Къанамат...  
Сапра къоймады джууукъ,  
Айтды: — «Урал» дейикчи,  
педа бизде болмагъан  
бир атчыкъ излейикчи...  
Мен дагъыда джыйгъанма  
керти арну атланы,  
Шерифат а бергенди  
тамам алапатланы... —  
Бешик башында тургъан

бир кѡагъытны сермедн,  
азбар этген атларын  
тизиб, окъуб тебреди:  
— Ма Гоможо, ма Япон,  
Гана, Ява, Гидропон,  
Сиракуз, Венера, Марс,  
Ворошилов неда Маркс...  
— Басындырма, хайырсыз,  
ала тукъумладыла!  
Пасил, Мышка, Балодя  
бузулгъан атладыла...

Шерифат деген хоншу,  
Кире келиб, сѣз кѡошду:  
— «Ватикан» деб атагъыз,  
неди Батал, не Ошду?  
«Пушкинмиди» табсыз ат?  
Аризона, Арарат?

Джашларыша эгечим  
Альма, Пальма дегенди,  
Къызчыгъы Сибетаны  
интернатха бергенди..

Махмутбий хыршыланды:  
— Болмай эсе, Мырзамек,  
Сыдыкъ, Джамбул, не Арсен,  
Ата тюзюча — Казбек!

Сапра чекди хакъ азаб,  
кѡойду «Родригас» атаб.

Ёсдю джашчыкъ, тюркленди,  
табханлагъа джюкленди,  
аякъларыи кенг кериб,  
башлады буйрукъ бериб:

— Хахай, кийдир чындайны!

Сакълатмагъыз бир айны!

— Атам, къабама, манга бер!

— Атам, орамгъа джибер!

Кёб къоркъутду ахлусун,  
тутдуруб усун-бусун.

Махмут — фермада малчы,

Махмут — Родиге джалчы.

Сапра кийим тигеди,

Родиге джегиледи.

— Роди, Родригас, балам,

джанынга къурман ананг,

дерслеринге бир къадал,

онну бошар эт мадар, —

дейди Сапра джалыныб,

хончалары салыныб, —

Кече сайын айланма,

хансда-хунсда сойланма.

Энди айтмай кетесе,

«сары аш» бола келесе,

тютюн иче, бармагъынг

сары болуб турады,

ауузунгдан-бурнунгдан

чагъыр иине урады.  
— О кей! Маман, перестань,  
сен не халар билесе?  
Бир мюйюзюм бар эсе,  
сен экича кѳресе.  
Аны кѳой да, джукъ кѳабдыр!  
Ой, тюнесе болдум ач..  
Кече арасына дери  
барды славный «ля-чи-тач».

## VI.

Айланады Родригас,  
этиб кесни буз сыппа,  
«Нейва», «Селва», «Космонавт» —  
кѳолтукъ тюбю — музыка.  
Чайкъалады орамда,  
мыйыкълыды — кѳр аны!  
Сылхыр кѳолу солуйду  
имбашында Элланы.  
Кѳызны назик белине  
ол чырмайды билегин,  
эртеди, эмедн  
озгъан халкъны джюрегин.  
«Ташада — ким да джигит,  
чыгъар ишни туурагъа,  
неди намыс-дыгалас —  
кѳарачыгъыз маллагъа!»  
Бу оюмну таб кѳрюб,

джарсытмайды ол кесин,  
алай этме, деб киши  
тауусмасын тюнкесин!  
Барыр, дордук тентлени  
арасында джюуолдей,  
аслан таууш эштдире,  
тау бугъача гюрюлдей.  
Бир заманда чыгъарла  
кент джолуна майданны,  
сымпайырла, сан этмей,  
машинаны, адамны.  
Автобусла джанларла,  
таксичиле уа, къоркъуб,  
кентин-кентин озарла.  
Джангыз тели самосвал,  
Чабса, цементни бюрке,  
чачар ёхтем джыйынны,  
кау-куу этиб, джекирте...  
Кенгди Родиге джашау,  
барды Родиге ашау,  
муратына джетеди:  
не суйсе да этеди..

## VII

Таныргъа излесегиз  
Родни тыш къарамын,  
тизиб, айтыб берейик  
хар чёбюн, хар саламын.

Назик, узун сабтагъай,  
чачы сары, кёзю кёк,  
къулакъларын, джелкесин  
джашырады къаудан бёрк.  
«Баллончукъну» джагъасын  
къайырады бойнуна,  
кюмюш сынджыр эзиуден  
салынады къойнуна.  
Къара лавсан кебди-кеб  
эки сенек бутакъгъа,  
мизбурун чурукълагъа  
джетмейдиле бучхакъла.  
Керек эсе — нейлонла,  
имбашлада погонла,  
белибаула, эшилиб,  
талгъыр-къуба-къоланла.  
Хар джол сайын даулайды,  
теше къолан кёлегин:  
— Анам, таб да бир берчи  
къоланланы халегин!  
— Джокъду мындан къоланынг,  
къара, джунглиди юсю:  
чегети, къанатлысы,  
сарыубегги, айюсю!..  
— Керек тюлди «Африка»,  
«тундраны» келтир бери:  
кюз да аны киерча,  
джокъду былайда тели!

## VIII.

Сапра къатыш Родригас он классны силдеди.  
Къагъыт бере, директор: «Болумунгу бил! —  
деди. —

Мындан ары бел къатдыр, бюсюреу эт ананга,  
аны кёз джашы болду санга былай джарагъан...»  
Юйге келди Родригас, онбеш «ючню» кълтюрюб,  
окъуу деген кийикни бир улагъын ёлтюрюб,  
Сапрагъа джангы къайгъы, школ салгъан

азды деб:

институтха тюшюрюу, окъугъан парызды деб.  
Узакъ бармай, джууукъда, устазлыкъгъа илинсе,  
кеси ёсюб келгенча, эси алгъа сюрюксе...  
Устаз деген эски джыр, амма къурудан хайыр.  
Сапра этди гирелес: барды школда Османнга,  
райкомда Ачахматха, танышы Хорасаннга,  
совхоз башчы Хасаннга, эл Советде Асланнга,  
Чач къыркъыучу Ашотха, зоотехник Къамгъутха,  
Тиш салыучу Къадыргъа, ресторанны Амыргъа...  
Махмутбий а къайдады? Махмутбий а къойдады.  
Эртде огъуна айтханды: — Кел, анасы, сынгсыма.  
Джашыбызны манга ий, ишлетмесем, антсызма!  
Тиширыуну къолунда сабий эрке болгъанды,  
Басар ташын танымай, хауле джолну алгъанды.  
— Огъай, джаным, кесингча, небез этейим деме,  
окъумай къалгъаныма ма бююн да кюеме.  
Ёсдюрлюкме мен кесим, кёзю джанарча этнб,

прансузча сѣлешдириб, кѣлюм кѣанарча этиб.  
Салдырлыкѣма кѣзлюкле, газет окѣуй, ашарча,  
берет кийиб башына, курсавайгѣа ушарча.

Ма бу джол а кѣадалды Махмутбийге: «Бир  
кюреш,  
таньшынга, тенгинге, джан басарча, бир сѣлеш.  
Лихылыкѣны теджесенг, институтха барма кѣой,  
ачха кѣысдыр джанына, кѣолуна да бир мал сой.  
Кесинг а тебре. Анда барды азаб конкурс деб.  
Етдюрейик джашчыкѣны, не мадарны да излеб,  
Тиширыу башым бла мен ачхачма талай джол...  
Атасы шойса да сен—не кѣатын бол, не эр бол!»  
Махмутбий силкди кѣолун: — Кѣой-кѣой, тамам  
бездирдинг,  
юрете, чимдей, талай, кѣара азаб чекдирдинг!  
кѣашыкѣ бла кѣабдырыб, сабы бла кѣусдураса.  
Дуняны таныгѣан — сен, джолгѣа, джорукѣгѣа —  
уста,  
ала-бере билесе — мени кѣойлагѣа кѣыста!  
Меннге хазна болушлукѣ бермегенди бир киши,  
мангылай терим чыкѣмай, битмегенди бир ишим.  
Джашчыкѣ тенгли кюнюмде баш тутханма, -  
урунуб,  
болушханма юйюме, кирге-кѣургѣа урулуб..  
— Сабий бла тенглешме, джокѣду аны гонахы,  
ол абджыса, билесс, келир бизге пелахы.  
Андан эсе, кечикмей, эрлай бар да сен кѣурал,  
сабийши ызындан айланады сау кѣрал.

«Мен не хайыр этерме?» — «Да к̄варарса  
болумг̄а,  
джарар адам джолук̄са, тутдурурса к̄юлуна.  
Кимн бла уртларса, кимге оноу сорурса,  
сабийни к̄атында сен бир к̄варантха болурса.  
Игизаминле дей да, хаман болады мыдах,  
аланы чыг̄арг̄анны урчуг̄у чык̄сын, аллах!»

## IX

Эки к̄юнден Махмутбий кесин джолг̄а к̄урады.  
Родригас а диванда ышарыб олтурады.  
Ол к̄варайды к̄айг̄ыг̄а, «Папон явно теке»,  
деб.

комедияны арты не боллук̄ду эке, деб.  
Ийнапмайды папаны анда джарарыг̄ына,  
институтха кирген к̄ой, туурада турлуг̄уна.  
К̄ёргюзеди к̄эюне армауланыб к̄аллыг̄ын,  
адамла барг̄ан джары ол да кириб барлыг̄ын;  
неда терек салк̄ында олтурлуг̄ун, баш к̄аг̄а.  
к̄алай алсын Роди деб, экзаменде баш баг̄а.  
Аджашхан ток̄лу кибик, к̄варарык̄ды арбазг̄а..  
Роди т̄эюб болмайды к̄арыусуз дыгаласха.  
Джангыз бир к̄ёл басханы — терслик Родиде  
болмаз.

«оюлуб к̄алса», соруу к̄уру андан алынмаз.  
Сапраханны аллында сюелирле экиси,  
экеу ючюн да берир Махмутпу кереклисин.  
Таяк̄ны базык̄ учу ачыуну андан алып,  
Махмут дауг̄а кирир да, Роди ташада к̄алыр..

Ол кюн юйден кетдиле, институтха джетдиле.  
Джетдиле да кёрдюле: ачылыбды джармалыкъ,  
Къакъ башында ат тебе, айланады кёб джазыкъ.  
Ит несин танымай, джыйылайды хауаны  
чакъырады дарманнга сылтауну, фатауаны.

«Табханланы конкурсу» кенг джайгъанды

къулачын,

Хар ким кючюн сынайды, эте окъууну къачын.  
Кеслерине базгъанла, «Ийне бла кёр къазгъанла»  
киргендиле, тарсына, илмуну къаласына.  
Роди кибикле да бар, кёллери кенг, джол а тар, —  
келгендиле къысыла илмуну къаласына.  
Биринчи кюн джаздыла, билгенлерини къаздыла.  
Юч сагъатны Родригас этди тамам дыгалас.  
Бир заманда айырды аязын джаягъындан,  
Пушкинини да сагъынды бир бетни аягъында.  
«Кому на Руси» деген поэманы махтады,  
кёб да бармай (эмеген!) точка салыб тохтады.  
Атасына билдирди: «Да, бир затла сызгъанма,  
анам айтхан мадарны, къолдан кслиб,

къызгъанма...»

Атасы сескекленди, бети-къуту тюрленди.  
Таныш излеб чабды ол, ачха къатыш къысды

къол.

Табды таныш — чабды ол, таныш табды таныш

къол,

Къол а къысды Мыртазны, ол мынгайды биразны.  
Сора айтды: «Ай-ай-ай! Да нечик болду былай?

Джокъду мени мадарым — ма, кёр билим  
къадарыш...

«Юч» этер ючюн джашха, келтир джазылгъан  
банха  
кеч болгъунчу джетдирсенг, излер эдик бир  
хасеб...

Таныш чабды Алийге, болушса деб Родиге.

Алий джазды; раз-раз-раз. кёчюрген а —  
Родригас.

Алийге не? — шах-да-мат! Роди ийди джюз халаг.

Алий къараб ышарды, ышарды да ашырды.

Таныш а этди алгъыш, — эки къула, бир къарыш,

Чабды, «ючню» баджарды — таныш деген  
таджалды!

## Х.

Роди бла Махмутбий

Сау бир айны турдула,

тёрт «ючге» тёртджюз сомну

харам этиб урдула.

Ашадыла эки къой,

джарым челек сары джау,

ичилди кёб аракъы —

ахыры уа — оу да шау!

Таныш келтирди хапар:

— Бошунагъа болдукъ зар,

керексизге таландыкъ,

тюлдю Роди бараллыкъ...

Алайды да... энди сиз  
башха оноу этигиз,  
Сапра табар ачхычын —  
Сапрагъа терк джетигиз...

## XI.

Кюйдю-бишди Махмутбий:  
«Къая, къыйыныг зая!»  
Бу не тукъум джазыду —  
Хаман аягынг тая?  
Тютюнледи тёппеси:  
ненча кюню болду тас?  
Ненча сомну кюйдюрдю,  
бир кюпсеча, аурунгтас!  
Отпускасын ашырды,  
багъыр шайгъа джарамай.  
Мал-баш да къалай болду,  
чарпыдымы, къаралмай?  
Къайдам, бичен, огород,  
четенчикле бир джары —  
барын атыб келгенди,  
болмай башха мадары.  
Джойгъаны — ёнгкюч ача —  
Сапра табыб бергенди,  
«Москвагъа джортуб къайтсам,  
тёлерикме», — дегенди.  
«Дауум джокъ — тёлеб къояр,  
ары барыб къайтханлай,

келгенича — кетгени,  
Насраходжа айтханлай.  
Амма мени кьолума  
тук алай тынч кьонмайды,  
джерден тутуб, хауагъа  
салынмасам болмайды.  
Хауадап тутуб, джерге  
мен билмейме салына,  
бармакъ кирмеген джерге  
башым кириб, джалына.  
Оноусузлукъ... Ансы мен  
кёреме болмазлыгъын,  
мыйыны орнун хурджун  
ёмюрте тутмазлыгъын...»

## XII

Эки «джашы» Сапрагъа  
къайтдыла, къалын кийиб,  
сюелдиле аллында,  
кёзлерин чыракъ ийиб.  
Ана ауузу от чакъды,  
чартлады, букъу къакъды.  
Кёб бармай, бир кесекден  
тутду Сапра джюрекден.  
— Ой, гяуур баш! — деди ол. —  
Сымачлагъа ышанган,  
бир атсанг а мыллыкны,

мараб турмай ташадан!  
Кесин бек джазыкъсынды,  
«Скоро помощь!» деб даулай,  
ауду диваннга, джылай.  
Алай а терк тирилди,  
туруб, омакъ кийинди,  
данг деб эшикни уруб  
кетди элге угулуб...

### XIII

«Волга» къайдан табылды? «Волга» джолгъа  
джагъылды.

Джел-джел этиб кетди ол, институтха джетди ол.  
«Волга» кирди арбазгъа, коридоргъа, этажгъа,  
Спортзалгъа, кабинетге, деканатха, буфетге,  
ол юйге, бу тийреге, ол тийреге, бу юйге;  
Хайда мыйыкъгъа битди, хайда амалсыз этди,  
кимни башын къайнатды, кимни кёзюн ойнатды...  
Къыйыны да болмай тас, алтын ачхыч табылды, —  
ахыры — ма, Родригас къабыргъагъа тагъылды!

### XIV.

Студент! Джарыкъ, аламат,  
къайтмазлыкъ, татлы заман!  
Родригас а излейди  
барыб турса ол хамаан.  
Джюз джыл болса болджалы

Институтда окъууну,  
кѣрмез эдинг Родиде  
тюз къарасы бушууну.  
Окъуу десек да — огъай! —  
Эм кыйын зат окъууду.  
Роди излеген, тюзю,  
студентликде болууду.  
Тоб ойнагъан — суйгени,  
тебсеуледен къалмайды,  
киتاب, конспект дегени  
хазна кългъа алмайды.  
Кѣз джетдиргени болса,  
таб кюпюнде сорулса,  
къаратады дунияны  
аузуна Родригас,  
джаратадыла аны  
Юс-большой, таб Ди-дер-дас!  
Уялады, махталса,  
«эки» болмай, «беш» алса,  
санаб аны бедишге,  
сугъулады мюйюшге.  
Насыбха, ол болумгъа  
аз тюшеди Родригас,  
танымай къаладыла  
аны Юс не Ди-дер-дас.  
Хата джокъду: байрам кѣб —  
Ася, Маша, Зулихат,  
джашла-къушла, шишала,

наркла, тирле, биллиард...  
Тынчлыкъ къачан излейди? —  
Хурджуи зауукъдан толса!  
«Мен джашаргъа сюеме!» —  
дейди, джукъ айтхан болса.  
Тынгысын бузгъан джангыз —  
окъуу, джазыу, олтуруу,  
«джашаугъа» тыйгъыч салгъан —  
зачетканы толтуруу...  
Кюлюмсюрей, тебджилдей,  
алса да кёб зачетну,  
сокъур, сау да кёреди  
тюзелмегенин чотну.  
къылыкъ этген — Родригас,  
семинаргъа ол келмез,  
къылыкъ этген — Родригас,  
Экзаменин ол бермез.  
Комсорг анга къатылыр,  
куратор да чакъырыр,  
декан кеси сёлешир,  
сора ректор кюрешир...  
Самаркъаудан къалмаз ол,  
стипендия алмаз ол.  
Тюрленмеди Родригас,  
«Кеси кесича болду»,  
тёздю, тёш ашарма деб, —  
тёш да андан къутулду.  
Джарым джылгъа деканат  
сынады да бошады,

«джашаргъа суюе» эсенг,  
эркинсе, деб бошлады.  
Къайтыб келген джашына  
Сапра сабыр къарады.  
Солу, эс джый, бала, деб,  
кёзюн-башын джалады.  
Сагъышланды: Родиге  
окъуу ауур джюк эсе,  
суйген ишин сайласын,  
нени тынч кёре эсе.  
Тартыб, созуб, зор этиб,  
къалай баргъын ёмюрге,  
бу джангызны бойнундан  
къалай тагъайым ёрге?..

## XV.

Къайтды Роди элине,  
танышына, тенгине,  
хар орамны джокълады,  
чалдышны тансыкълады,  
тюшдю эски джолуна,  
шохларыны къолуна.  
Башлады кюн ашырыб  
ол бнягъы буз сыппа,  
«Нейва», «Селва», «Космонавт» —  
къолтукъ тюбю — музыка!  
Бир келеди эсириб,  
къулакъ джаны тешилиб,

неда кийинмин джырътыб,  
транзисторун сыйырътыб...  
Инджиледи анасы,  
ашлапнганча джарасы:

— Роди, Родригас, балам,  
джанынга кърман ананг!  
Не эсе да безийсе.

Къалай боллукъду артынг,  
неди джашау муратынг?  
Лчханы аз берирмем?  
Келин алыб кърюрмем?

Болалмасанг — къоярбыз,  
башхачыкъны сайларбыз...  
— О кей, маман, перестань!  
Джокъду сынгар бир хатам.

Сен не хапар билесе,  
эклими къресе?  
Тюнене уа болдум ач...

Нек десенг, тангнга дерн,

джюрекден джаннга дерн  
барды славный «ля-чи-тач!»  
Сёз джюрюйдю бу халда.  
Джокъду Родиге марда.

Анасы — анга кърман:  
джашын сюймесин душман!  
Махмутбий да — аллайын,  
ишинден баш алмайын.

Роди келмеди кечс. «Ай, баям, кьалды нчс, — деди Сапра сагъайыб: — Кимге салайым айыб?» Эртденбла изледи, бир тенгине тубеди.

Тенги айтды: «Родини джыйгъандыла тар юйге, тьююш ачханы ючюн, столну чачханы ючюн...»

— Ах! — деди да анасы чабды излеб баласын.

Барды джангы осниге — аязытычу юйге.

Анда айтдыла: «Сабыр!... Джюрекни этме такыр: джашынг бираз солусун, бермегенбиз толусун — он кюнчюк чегерикди, джумушчукъ этерикди..

Кёргюзмейбиз кьабарыкъ, ачха, тютюн, тартарыкъ берилмейди, билесе»... «Бир мадары бар эсе, бошаталсам джашчыкъны», — деб чыкъды да

Сапрахан,

начальникге ашыкъды.

Тамада уа, ашыкъмай, бир папканы кёргюздю:

— Джашны арну билебиз, учетдады ол бизде.

Ма бу джол а джыйгъанбыз. Бёлсюн ашын,

джукъусун,

кюесин кьуш тешекде зауукълу джатыучусун...

Сапра кьайтды титиреб, ойланды: «Ах, мен

джарлы,

джетгенбиз де да кьойчу кьыйырына тик

джарны...

Муну былай болгъанын билдирмейим Махмутха: алайсыз да хазырды уругъа мени хыртха.

Кёбдю, дейди, танышынг, юйюнг кьонакь тёбеди,  
рестораннга ушатдынг сен аны, деб кёбеди.

Ачханы кьурутаса, алма керексиз затны, —...

Тохтатмайды ол кьуру ма быллай амагатны.

Дагьыда айтыр: «Джашны тамэм джоуб -  
бошадынг»!

Бир соругьуз, джашны ол несине не кьошады?

«Эшек билген — арба джол» деб, фермада  
джашайды.

этеги — кьой, дженги — кьой, кеси да бек  
ушайды...

«Тауджан суудан...» дегенлей, ол ла тамам  
аллайын.

Мен бир капек бермейме, эки канек алмайын.

Къайдан билсин танышлыкь бюгюн хазна  
болгъанын,

этмезни да этдирген хурджун-казна болгъанын.

Кул басады: тюлме джут, бюгюн кьарным токьду  
деб.

къойдан сора чыртда джукь сау дуняда  
джокьду деб,

Ийнанмайды кьолумдан бек кёб зат келгенине,  
ийнанмайды ишимде таб кёзю кёргенине.

Энди билсе Родини амма-джукка этгенин,  
Меннге кюреб терсликни, джетдирликни  
дертлерин...

Хахай-тууай эте да, дженге-хорлай келеме,  
мени бла эришимей, чыдагъанын билемс.

Кёрюнсе да джууашча, менме андан какъ  
къоркъгъан,  
ансыз къалдыргъа базмай, тёгерегине джоргъан.  
Ауузуму оздурмай, мен болсам тёзе билген,  
кюнюн кюусюнмейди деб, айталмаз эди кёрген...»  
Экинчи кюн сакълады Сапра букъу орамны.  
Чыгъардыла «зийдандан» бир он-онбеш адамны.  
Тохта, Роди олмуду? Къайда къаудан чашчыгъы,  
окъ бла кебча кийими, къайда дюрген  
джашчыгъы?

— Роди, Родригас, балам, джанынга къурман  
ананг! —

деб чабды Сапра алгъа, часовой турду джолгъа.  
Роди кенгден сёлешди: «Къайгъыны къой, эй,  
пардон!

Мен кёб турмай келликме. Похан билмесин, закон!»  
Ишге сюрюб кетдиле, орамны сибиртдиле.

## XVII.

Он кюн болду он джылча,  
Родини сагъыш алды,  
онтогъуз джылдан эсе  
он кюнде кёб къыйналды.  
Ёмюрюнде этмеген  
сагъышлары келдиле,  
онтогъуз джыл бермеген  
оюмланы бердиле.

гыртгыныкла талдыла,  
Баш сюеги ауруду,  
туу санлары, джиклери,  
буруб, къайгъы салдыла.  
Ол къайтхан кюн анасы  
уллу вечер къурады.  
Айтылгъан алгъышланы  
джащ бедишге санады.  
Келин келиб да былай  
олтурайыкъ, дедиле.  
Мындан уллу джарсыудан  
тынч къалайыкъ, дедиле.  
Артда Роди, тѳезелмей,  
анасына урушду:

— Нек кюсейсе, билмейме,  
къайда сѳзчю бурушну,  
къайда кѳсе, къаратон,  
саудюргерчи, баришчи,  
эки бетли, юч бетли —  
бары сени каришинг!  
Мен суймейме кѳрюрге  
учуз ышаргъанларын,  
джылы сууну ие да,  
кѳлюнрю алгъанларын.  
Ма алагъа керекди  
суткаланы санаргъа,  
акъ бетлери саз болуб,  
тешикледен къараргъа!

— Роди, джаным, башхаракъ  
болгъандыла сёзлеринг,  
безгендиле кимден да  
къулакъларынг, кёзлеринг.  
Сен арыгъан этгенсе,  
келчи, джат да бир джукъла.  
Сенден алгъа ёлейим,  
кел, мамангы къучакъла...

### XVIII.

Бир кёрейик Родини энди аякъ алышы,  
таный тебреди шойт да джашауда басар ташын,  
Неди аны къайгъысы, не затха тырмашады,  
окъургъамы излейди, ишгеми джарашады?  
Митрофанча, ёрелеб, къатын алыгъызмы дер,  
джангы джубанчмы табар, акъылы неге дженгер?..  
Ал кёзюуде Родригас чыкъмай турду юйюнден,  
китаб къайгъылыды деб, анасы да суйюндю.  
Къыркъылгъан башына да джашил берет киеди,  
чачышы кетгенине уялады, кюеди.  
Энди къалай кёрюнсюн хоншулагъа, тенглеге,  
Халимкагъа, Эллагъа, джууукълагъа, кенглеге?  
Бир кюн келди джолдашы, экинчи кюн — ючеулен.  
Толду юйню мюйюшю, чемерлеуден, ёлчеуден.  
Роди, буйрукъла бериб джашчыкъланы чабдырды.  
Башчы болуб алагъа, бир лагъымла ишлетди,  
кече сюрюб, кюн сюрюб, китаб, чертёж излетди.  
Приемникни чачдыла, джюз хырт-мыртын ачдыла,

чырмадыла чыбыкъяла, такъдыла бир къурукъгъа.  
Магнитофон бурулду, приемникге къурулду,  
передатчик эфирге кюрешди жекирирге.  
Башха джерден тенглери бердиле хапар бери.  
Накъырда, чам эштилди, камсык дауур этилди.

Бир кюн а талай адам  
связдан, милициядан  
тоб-туб деди да тюшдю,  
кёрдю радиомюйюшню.  
Багъалы магнитофон,  
приемник, бир патефон  
сыйырылыб кетдиле,  
ншле сюдге джетдиле.  
Сапрагъа уа аллай «фон»  
болду жангы марафон:  
ары чаб да бери чаб,  
унутду сууун-ашын,  
ауур тазир да төлеб,  
къалдырды джашны башын.  
Лагъымла къатыш «фонла»  
этерлерин этдиле,  
Сапраны кёб сомлары  
джылай-джылай кетдиле.  
Родини чемерлиги  
джылытмады ананы.  
Ишлерми эке джашы  
ол излеген къаланы?  
Сапра, салпы болса да,

эталмады гурушха.

Роди ючюн урушха!

Сагъышланды: «Джашчыкъда  
барды фахму, сыфат да,  
къолгъа алса, ол этмез  
табалмазса бир зат да.

Джылчыгъы да келгенди,  
джангыз саны арыкъды.  
Мен болушсам, кёл берсем,  
Хайт деб баш тутарыкъды.

Атасын да, мени да  
бек тынч юретирикди —  
сора мындан камсыклыкъ  
къачан бир кетерикди?

Джел къакъдырмай ёсдюрсенг,  
унукъдурмай ёсдюрсенг,  
ханны джашы кёрмеген  
къоз гюрбеде джюздюрсенг,

къол аязда джашатсанг,  
кийиндирсенг, ашатсанг,  
анга ауур тиймесин  
деб, хар неге баш атсанг;

аны ючюн ойнасанг,  
аны ючюн чайнасанг,  
аны ючюн къазанда  
боркъ-боркъ этиб къайнасанг,—

бу бары да балагъа  
джарамаймы къалады,  
салгъан халал къыйынынг  
къайры кетиб барады?...»

## XIX

Ма бир кюн а почталъон повесткачыкъ келтирди,  
алгъасагъан Сапраны джаны саулай ёлтюрдю.  
Джангы къайгъы ананы чабдырды ары-бери,  
къуугъун этиб айтдырды, дженгил келсин деб  
эри.

Махмутбий, къоркъуу эте, арыб келиб олтурду,  
джасалгъан печни ичин къой ийисден толтурду.  
Сапра айтды хапарны: «Энди къалай этейик,  
ашырыб бу сабийни, не дунягъа джетейик?  
Башын-аягъын джыя, кесин эслей билмеген,  
айырмай, табхан ашын бир ашаб керилмеген,  
джизги, зыкъы, аяулу, бели, саны къатмагъан,  
аз учхара орунда кече кириб джатмагъан,  
не болду, не къалды деб, мен кече-кюн

джокълаучу,

кюн юсюне тийгинчи, джугъун билмей

джукълаучу —

къалай боллукъду анда, узакъда къалай турур».  
«Чыкъырдама, хайырсыз! — деди анга

Махмутбий. —

Джарай эсе аскерге, табу этиб, тилеб ий!

Аллай бийсоппалагъа аскер къуллукъ дарманды.

Джангыз... туюксюз джуджекге санагъалынг  
аманды.

Аны кибикледиле аскерде айланганла,  
адам болуб, эр болуб, джашауда сайланганла.  
Хапарлыма аскерден, кёбдю аны бергени,  
кенг дуниягъа кёзюмю ачдыргъанды ол мени.

Менден сорсанг — къууаныб, бир къурманлыкъ  
этеме,  
адам болгъанын кёрюб, муратыма джетеме».  
«Сен къуру да табалаб, кенгиге тюртюб тураса,  
оноу десем, оноуну кыйыгъына бураса.

Ата төренчиси, сен кыйгъырмайса сабийге,  
кёлюме джетмез эди, чырмаб турсам дарийге»...  
«Черну тартма кесниге, адам халда сюй джанын.

джюрек орнуна биз да джюрютмейбиз суу  
ташны!».

Танг теренге кетишиб, сёзю кыйдула артха,  
экиси да кирдиле тепси джасар муратха.  
Роди къурады кесни, джыйды джолгъа хар  
неси,

тойда тебсеб, ууалыб, джарыкъ тюрсюн, кеф  
алыб,

Сапрагъа да кёл бере, кетди Совет Аскерге.  
Сапрахан къалды джылаб, Махмутбий — таукел  
къараб.

## XX.

Джаш төлюдсн эшелон  
джолгъа чыкъды юч кюнден.  
Ма Родни бирничи  
узайгъаны юйюнден.  
Джылтырауукъ тепловоз,  
къанат битиб санына,  
джел-джел этиб барады  
Узакъ Восток джанына.  
«Под крылом самолета о чем-то  
поет

зеленое море тайги...»  
деб джырлайды бир вагон,  
экинчиден чыгъады  
башха джыр, башха къайгъы:  
«...Вы солдаты, мы ваши  
солдатки,  
вы служите, мы вас подождём!..»

Андан ары тогъуз-он  
джарыкъ ауаз созады,  
джукълана баргъан хордан  
чыгъыб, алгъа ошды:  
«К нам разлука приходит  
впервые,  
В первый раз вы от нас далеко.  
Нет войны, вы вернетесь живые,  
Но без вас все равно нелегко...»  
Бу джыр Родни тамам

джюрегине джарайды,  
кёзлеге мылы ура,  
терезеден къарайды.  
Гитарада эжнуно  
келтиртеди учунуб,  
къууанчына бир кесек  
такъырлыкъ да къошулуб.  
Джаш акъылгъа келеди  
къартла этген сагъыш да:  
не сакълайды аллында  
кече, кюн да, джай, къыш да?

А дуня уа — бек эркин,  
байлыкъ — халкъны къыйыны,  
пелиуан джуртубузну  
къайда учу-къыйыры?  
Сени усунг-бусунг да  
неди аны къатында?  
Къылыгъынгы тюзетир  
къарыу барды халкъында.  
Излемингден, халингден,  
адетингден, кёлюнгден  
джашау кёб къат уллуду,  
сынамладан толуду.  
Вагон а — сейир устаз,  
ангы салыр ол санга.  
Джуртну кючюн сезмеген  
атлан, мин да вагоннга!  
Патриотлукъ джюрекни

къозгъар сенде темир джол.  
Темир джолча ишлерге,  
джашаргъа да хазыр бол!

## XXI

Аскер джылла! Джашауну бу да чакъгъан кёзююю,  
этеди джаш адамны таукел, джигит, тёзюмлю.  
Сууутады къызгъанны, джалкъаугъа салады джан,  
къуралгъанды ол кеси мизам бла мардадан.  
Алгъын Роди да болду кёкден джерге тюшгенча,  
ашыр джырна къазанда бёркюб, къайнаб бишгенча.  
Ауур тийди карантин, эртде тургъан, кийиннген,  
старшинаны, сержантны сёзлерине ийилген.  
Аллайланы кесинден къарыусузгъа санайды,  
кесингден тёбеннге уа бойсунмакълыкъ къалайды?  
Аны билгенча, сержант Федоренко «илинди»,  
Роди, эрнин чюйюрюб, иги таиг кирпиленди.  
Хайда берди ол буйрукъ, Роди тешииб джатды,  
къоб деди да къычырды — Роди кийимге чабды.  
Хайда тешин, хайда джат, тур да кийин олсагъат,  
къайырылдынг — ал наряд, джуу полланы, гардош  
арг.

Чалыкъладынг ишлемей — тебсериксе истемей:  
гауптвахтагъа тюшдюнг, кесн хауангда бишдинг...  
Тынгн Асхат Родиге турду кёз-къулакъ бола,  
(Анасы Сапраханны аманатын толтура.).

«Тенгим, бироз сен ойлаш, — дей эди анга

Асхат. —

Джорукъ алайды, пинап, джау тюлдю санга  
сержант.

Кёремисе джашланы, къайсы онглуду сенден?  
Алай а, санга къараб, ышарадыла кенгден.  
самаркбау суратынгы кёзге тутуб турады.  
Майна къабыргъа газет хыртха сени урады,  
Бююн а бек къыйналдым, сени уялтдыла да:  
стройну аллында сюеб, букъунгу къакъдыла да.  
Осал юлгю табылмаз Чыпчыкъ улу дегенден,  
Антынг джокъ эсе былай барыргъа  
тюрленмезден!...

«Тюздю, — деди Родригас, — алай а... ма, ол  
начас,  
сержант деген фараон къоймайды терс къарауун»..  
«Джангыласа. Ол этген уставдагъы мизамды,  
ансы, кёрюрсе, сержант бек огъурлу адамды.  
Сен къара да сагъыш эт: къалай чыгъайыкъ алгъа,  
къаллай болсакъ джарарбыз юйге, халкъгъа,  
къралгъа?...»

Роди, айтмаса да джукъ, артда сагъышха сингди:  
«Манга доклад этерча, бир соругъуз: бу кимди?  
Арт-аллы да бир шофер, тёб-тёгерек салага, —  
бу да дерс бере эсе, окъургъа къол салама!  
Джангы затла айтдым деб, тура болур къартгуна,  
кёзню джумуб айтайым ол айтханны хатхугъа...  
Ой, ты Родригас, Родриго, Санча Пансо де  
Дильдонго,  
Идальго, Альвариус, дурака валяйиус!

Шекди алай: болумну кёре тургъанлайыма,  
аманны-игини да биле тургъанлайыма,  
тюзге терс дерим келир, тут да кес дөрим келир.  
акъгъа къарады дерме, бир илинмек излсрме?

Сержант тюзмюдю? — Тюздю, джолну билген  
ёгюздю.

Асхат тюзмюдю? — Айхай! Асыры тюзденди сай.  
«Болумунгу бил!» деб да директор айтхан эди,  
«Фахмунг барды» деб декан бир джол агъартхан  
эди.

Физикадан устазны аз тыймагъанма таргъа,  
кючден келди къолунгдан манга «ючию» атаргъа.

Бир-бирлеча, мушулдаб, китабха бауурлансам,  
джазама деб олтуруб, къарныма джауур салсам,  
мен да алаллыкъ эдим семиз «бешледен» онну,  
махтар эдиле мени, чюйре киймейин тонну...

«Печорин» деб тенглерим къайдан да чыгъардыла?  
«Аты чыкъгъан алтынлы» дегенлей, къан  
салдыла.

«Родунгасны» уа анам къайдан къазыб  
табханды?

Башхасын сорма да къой, — эшигини джабханды.  
Атыма уялгъанлай кёбден бери келеме,

«Роди» дейме, — аны аз сыйдамыракъ кёреме.  
«Родионму?» дейдиле, толусун излейдиле.

Мадарынг джокъ — айт да сал, ышаргъанны кёр  
да къал...

Присяга ала туруб,  
къадалыб автоматха,  
Роди, байракъ тюбюнде  
сир къатыб, кирди антха.

— Ант этеме, — деди ол, —  
Ата джуртну сакъларгъа,  
коммунагъа барыуну  
сыйлы джолун джакъларгъа:

аталаны ишлерин,  
хорламлы джюрюшлерин,  
ант этеме, — деди ол, —  
ёсдюрюрге, къатларгъа!  
Алджасам, антны бузсам,  
тайсам керти джолумдан,  
мен хатерсиз ачыйым  
тенглерими къолундан!...

Джюреги кызыу ура,  
сууландыла кёзлери,  
къанына къатылдыла  
присяганы сёзлери.  
Джаш солдатла бары да  
джангы къууат алдыла,  
бирер къарыш ёсгенча,  
чал ургъанча болдула.  
Бойнунда уллу борчун  
толу сездн хар бири,

этейим, деди, кесин  
джигит, оюмлу, тирп.

### XXIII.

— Ый-я,ый-я, хрю-хрю-хрю,  
Хы, хыр-хур — вот музыка!  
Тюшдю бизни Родригас,  
бал чибнича, тузлукъгъа.  
Частны подхозу. Мында  
ол турады джерсине,  
тюшюреди Родригас  
Махмутбийни эсине.  
Чочхалааны кютерге  
чѣб тюшгенди джигитге.  
Сауут орпуна — таякъ,  
кюрек, басха, сибиртги!  
Бууунланы къайыр да,  
къуй челекге хуппеге.  
Басынады юсюне.  
дауур башлы юйдеги.  
Кѣлю чыгъыб кесинден,  
джарылады джюреги.  
Федоренко табдырды,  
баям, муну керегини!  
Алай тюл эсе, майна  
чачылдыла тенглери —  
школгъа, полкга, ротагъа,

тобха, танкагъа дери.  
Таб Асхат да минингенди  
машшагъа, махтаныб,  
джангыз Родими къалды,  
ёксюзча, мыдахланыб?  
«Хайыр. Бу да къуллукъду, —  
деб айтыргъа боллукъду. —  
Билим, чынмы аллыкъса,  
юйге не деб барлыкъса?  
Похан, къой кют, дегенлей,  
тебрер эдим ёнкелей,  
отдан кёлек кийиб, мен  
кетер эдим тийреден.  
Терсме, джетди башыма,  
салды джашау къашыма.  
Замполит Файзуллинни  
барайымчы аллына.  
(Манга келген кюн келсин  
дерт джетерик къанлыма...)

#### XXIV

— А-а, джолдаш Чыбчыкъ улу!  
Лйхай-айхай, кел, олтур, —  
деди майор, — айт хапар,  
биз керекли ненг болур?  
— Джолдаш майор, мен сизге  
энчи тюберге келдим.

— Федоренко, бошса сен, —  
деб, майор белги берди.

Сержант кетгенлей, айтды:

— Аурууунгу билме.

Дауур этмей, ишлеб тур,  
башха кьуллукъ тилеме.

— Джолдаш майор!..

— Бошадыкъ.

Энди ачмайыкъ базар.

Бар, жарсытма ишинги,  
айланма, болуб арсар,

— Эркилик беригиз, мси  
къуру эки минутну  
эсигизни бёлейим —  
этмезме кёб мурукку.

— Билеме, айтырыкъса,  
сержант айтханны сен да:  
тилейди ол кюн сайын  
аны школгъа нйсенг деб.

— Къалай? Сержантмы дейсиз?

Къулагъыма, кечигиз,  
ийнаналмай сорама.

— Бош ийнанмайса. Сержант  
(сют къарнашынг тюл эсе!)  
кимден да ёрге тутуб,  
сени айтыр, тубесе...

— Джолдаш майор, ол джолда  
сёз бергенме мен сизге,

юлгюлю солдат болуб,  
джетерге кёлююзге.  
Сиз айтханча, окъууну  
бардырама мен кесим,  
джангыртама къадалыб  
орта школну хар дерсин.

Алай а кёлтюрмейме  
бырناق этгенигизни,  
тенглери ми барындан  
осал кёргенигизни.  
Тюшюннгенме кёб затха:  
керти къуллукъ беригиз,  
буюругъуз нени да,  
энтда сынаб кёрююз!

— Да ма, сынай турабыз  
тюзюнг бла терсинги —  
сёзде болмай, къуллукъда  
кёргюз, таныт кесинги.

Эки кюнню тёзмединг —  
къаллай солдатса сора?

Талай ай ишлейдиле

Шиманас бла Боря...

— Тюздю, алай а хар ким  
бирер затха чемерди.

Сюйген иши адамгъа  
багъанады, нёгерди.

— Сен не ишни сюесе?

— Радиоду шохайым,

музыкант болургъа да  
джокъду мени огъайым...  
— Ашхы. Эсимде турур.  
Фермада бир джыл ишле...  
Кавказлыла, бнлеме,  
Ыйлыгъыргъа ёчдюле,  
тутадыла ёргеден,  
юлюш да аладыла  
иште-кючде — хар неден.  
Ушай эсенг алагъа,  
сен да болурса джигит,  
шюзюрге учунганны  
бир да тыймайды кирит.  
— Джолдаш майор, бек ашхы! —  
деди Роди, сир къатыб.  
Къайтды фермагъа солдат,  
терен сагъышха батыб.  
Ачыуланама десе —  
киши къоркъмайды андан,  
даулаб-джаулаб айланса —  
сокъуранады артдан.  
Майна сержант... Бу анга  
непча терс сёз айтханды!  
Ол а — Родини шоху —  
мынга джан аурутханды...  
Майор да талай кере  
чакъыргъанды кесне,  
аз затны салмагъанды

Родригасны эсине.  
Бу джол а сыйдам сёзню  
алай эркин тёмеди,  
Родригасны болумун  
тюз базманда чекмеди...

Муратын ангылатхан  
алай тынч тюл кёреме,  
эй, джибек джабыулагъа  
умутланы бёлеме!

Ичинг бир, тышынг башха —  
экили да боласа.  
Къайда тюз, къайда терс деб,  
кесниге да сораса.

акъыл рахат тургъанлай,  
Джюрегинг акъылынга  
бойсунмай да чарлайды,  
кюйген джюрек джылайды.

Ичинде экуленни  
даулашдырды Родригас.  
Айлашдырдыла башын,  
этдиле акъылын тас!

Силкди къолун алгъа,  
сёзю кесни: джылауукъ!  
Кетди солдат къуяргъа  
тегенеге биямуку...

Джарым джылгъа Сапрахан эки письмо алгъанды.  
 «Хар ким джазгъан сагъатда мынга уа не  
 болгъанды?»

Къыйын ишгеми тюшдю, таша къуллукъдамыды,  
 Унутурча анасын, тенгиз тобукъдәнмыды?  
 Огъай, суюсе—аурусун, суюсе—бир пелах болсун,  
 ансы бу не адетди, къаллай къылыкъды, бетди?..  
 Чаб да Ханийлагъа бар: «Ий, Асхатдан не хапар?»  
 Джорт, айлан да Танагъа: «Ий, бир таш сал  
 балама!»

Тиле да кел Балджашха: «Ий, китаб ач ол  
 джашха!»..

Ханий айтды: «Асхатдан кёб алабыз письмола.  
 Юйге нерикдиле, дейди, быйыл, кюз-ала.  
 Родини да кёреди, анга акъыл бёледи.  
 Ма, картын да ийгенди, сизге салам, дегенди...  
 Командирден бюсюреу, къол салыб экеу-ючеу...»  
 Тана кёлюн джазады: «Джашынг эсен, кёлю иги!  
 Ма келеди, келеди, юйге къууанч береди.  
 Этме къайгъы быллай бир, эт къазанны аса кир!  
 Ма джастыгъы, ма джиби, башы онгуна—бек  
 иги!..»

Балджаш айтхан — аламат: «Дуния даулет,  
 ахырат,  
 сыйлылыкъ, фахму, хунер — бары анга джол  
 нёгер.

Фана дуня кыйнаса, тэссе, азаб чайнаса,  
ол дунясы кенг болур, сыйлылагъа тенг болур...»  
Джангыз кесн айтмайды болумуну кертисин,  
тынчма, саума, дейди да джашырады хар несни.

Мен а кюн сайын анга джаздырама бир къагъыт,  
не кесим джармалайма, картын аллымда тагъыб.  
Тюнене уа частына, командирни кесине,  
джаздыргъанма письмочукъ, тюйрейим деб эсине.

Мен айтханма: сабниим эрке, гёбел джашды деб,  
джащ болса да, кёбледен мени джашым башды,

деб.

Билдиргенме: уланны кыйын джерге салма, деб,  
джунчугъанды, таб письмо тохтады джажалмай,

деб.

Эсгертенме: мен кесим шуулдаб барлыкъма, деб,  
керек болса, тартымай, джагъадан аллыкъма,

деб...

Къоркъутама деб да тюл, алай... къарантха ючюн.

Артыкъ болмаз, окъусун, билсин ананы ичин.

Бир тюз джууаб келирин мен сакълайма

термилиб —

тюшюм-тюнюм да осал, джюрегими кемириб...

Атасы уа, къайнайды, не десенг да, эркиши,  
джюреги къаты, сабыр, къайгъысы—тутхан ниши.

Анда-санда бир келиб, тегерекге къарайды,  
юсюн башын джангыртыб, терк огъуна къорайды.

Кёрсенг—кьойма. Дагъыда бир ыйыкъны болур  
тас.

Сен да, эриге, ёлс, эт да тур кьан дыгалас.  
Аны кьыллы кьалсам а, келмей шохум, танышым,  
бек кьуджур болур эди мени аякъ алышым...»

## XXVI

Кёб сакълатмады майор,  
чакъырды эки кюнден  
Айтды: «Къагъыт келгенди,  
сени соруб, юйюнгден».  
— Нек джазмайса ананга  
хапарынгы, халынгы?  
Сен борчлуса кьыйнаргъа  
ананг ючюн джаынгы.  
«Письмо джаз!» деб да буйрукъ  
бериргеми керекди?  
Адебсизге, джалкъаугъа  
буйрукъ берген себедн..  
— Саулугъуму биледи,  
башха не джазарыкъма,  
къуллугъуму юсюнден  
не деб махтанырыкъма?  
Тонгуз кютеме, десем,  
анам шашыб кьаллыкъды,  
аллай «аскер» ншими  
бедниге санарыкъды.  
Атам — эски фронтовик —

сакълайды менден хорлам.  
Билсе «джигитлигим»,  
ол этер мени харам.  
Чынла алыб келликди,  
адам болуб келликди,  
деб турады ийнаныб,  
эштсе, къалыр къыйналыб...  
Хоншу-джууукъ билирле,  
сёз этерле, кюлюрле...

— Ыйлыгъаса? Бек ашхы!  
Таулу шартынг юсюнгде.  
Махтаныр загынг барды —  
къуру тюлсе тёзюмден.

Подхозну тамадасы  
джаратады хар ненги.  
сени командир этну —  
сержантны кюсегени.

Мен а сагъышланама:  
боллукъмуду базаргъа  
къолундан келмегеннге  
эки письмо джазаргъа?

— Командир... Алай деген?  
Ол муратха къара бир!  
Бурушакъыл, бузукълу  
къалай болур командир?

— Сержантны оюмун да  
аигылайма... Энди сен  
радист курсха бараса,

къадалыргъа сѣз берсенг.  
— Береме! — деб Родригас,  
секириб турду ёрге. —  
Джангыз бир сѣзюгюзню  
тюшкормезме мен джерге!

## XXVII

Ханпийлада къонакъла джарашдыла тепсиге.  
Сапрахан да олтурду, ѳз насыбын кемсине.  
Асхат юйге келгенди, бошлукъ алыб он кюннге —  
омакъ аскер формасы, знаклары да юсюнде.  
Таныш-джууукъ, суюнюб, къарайдыла солдатха.  
Къууанч, огъур, берекет киргендиле стауатха.  
Сорадыла хапарла, джаш айтады бир бѣлек,  
сѣзю, халы, саны да болгъандыла тюрлюрек.  
Эгечлери къучакълаб турадыла белинден,  
тенг къызлары тойгъа деб келгендиле элинден.  
Ашыгъады Сапра да тепсиден къутулургъа,  
кесин табыб Асхатны, энчи хапар сорургъа.  
Ма чыкъды Асхат юйдси. Сапрахан ол кѣзюуде,  
Роди къалай эди деб битди аны кѣзюне. —  
«Письмола да джазады, ийгенди кѣб суратын,  
дагъыда хош болмайма, сапга сормай хар затын...»  
— Ал кюнледе бир кесек къайгъы да чыгъа келди.  
Келиширге суймеген Роди арtdан тюзелди.  
Связист курсланы бошаб, кичи сержант болгъанды,  
кѣкюреги алайлай белгиледен толгъанды.

Кеси «Совет Аскерни айырмасы», альпинист,  
юлгюлю комсомолчу, махтау алгъан футболлист...

— Ох-ох, джашым, ауузунга мен кърманчыкъ  
болайым!

Керти эсе, энтда айт, аурууунгу алайым!

— Кертиди, амма, керти, джукъ джашырмайма  
сизден.

Роди, тюзю, къачан да фахмулу эди бизден.

Ичи тутса, къолундан джокъду келмезлик бир зат,  
джашыр-джашырма, анга бюгюн ишиди шагъат.

— Балам, аллай болумун джазмагъанды ол манга.  
Махтанаса, дегенлей, секирликди тубаннга.

— Хо, тюзюн да айтмайды, махтаныудан къоркъуб  
ол,

знаклары да такъмайды, этилмесе зор, не джол.

Мен къргенме башчыны бир хахайлай тургъанын:

«Бар, барын да тагъыб кел, — педи кърнынг  
бургъаны?»

Чемоданда тутарга деб бермейбиз аланы —  
болумуча кърюнсюн хар солдатны кърарамы!» —

деген эди командир, джити кърараб кёзюне,  
къатылгъан эди джашны тиегине, джезине.

Бир кере уа, — айтайым сиз тилеген себебден, —  
дивизия бардырды юрениуле чегетде.

Роди башчылыкъ этген отделение анда  
къргюздю усталыкъны джелде-къузда, боранда,  
Буйрукъ болуб, Родиге чын къошдула — уялды!  
Генералдан бюсюреу, сыйлы альбом да алды.

Частны газетинде уа чыккыды арну сураты.

Алгыннгы сырын аны джашырды Асхат кьаты.

Арт кёзюуде кесине тубеялмай кетгенме,  
ол заочно окъургъа киргенди, деб эштгенме...

Бурнуи тарта, Сапрахан къучакълады Асхатны,  
аягы джер тутмайын, кетди юйге — къанатлы!

Энди къалай чыдасын бюгече тангнга дери?

Олсагъатдан айтдырды, Махмут джетсин, деб, бери.

Эри келмеди кече, экинчи кюн да — огъай.

(Къой къозлатыу кызыуда — кече-кюн да —  
май-май-май!).

Тауусду да тёзюмюн, Сапра фермагъа барды,  
«Ёлгеннге этеринг да бу болур» — деб къадалды.

— Елмегеннге сени ма кесим да шагъатма.

Не болгъанды? — Тёге кир, дунияны алгъасатма.

— Агъартмай эсе, Асхат сейир хапар айтады:  
билемисе, Родичик бусагъатда къайдады?

Командир да болгъанды, институтха кетгенди,  
орденле такъгъандыла, инарал «ба» этгенди...

— Чыккырмада, хэйырсыз, нелени тизесе сен?

Сау юч джыл окъусанг да, тубанда джюзесе сен!

— Сенсе джюзген булутда! Ма, эштгенинг,  
кёргенинг —

быланы май-майындан ёзге джокъду билгенинг.

— Макъа бла ойнама, кёрчю дугъум кёзчюгюн,

Бир-эки кюн болушчу, кемсиз ауурду джюгюм.

Эгизлени ары элт, аджашмасын ана къой,

къургъакъ саламгаъа сая да, эмзик ичмеге къой.

— Къоярыкъ эдинг, а джаш, телигеми санайса!  
Мен санга, не дсб келдим, анга къалай къарайса  
Кетерикме, бир аллах, юйге киритни тагъыб,  
тюберикме Родигс, къайда болса да, табыб.

— Артда кетерсе, артда, къалтыратма къозуну,  
иги тойдур: бу кече барды бир джыл узуну...  
«Накъыр даны бир боша!» — «Тез бол, къорат  
габдешге!

Бурнума буз тыгъылыб — накъырда дегенинг не?»

— Кетерикме, бир аллах, серге бурма сёзюмю...

Къайдан да табаса сен быллай ёгюз тёзюмню?

— Артда кетерсе, артда, де-де, марджа, къымылда.

(Тыйыншлы эдинг, антым, къалыргъа сен тыбырда!)

Атла, къоркъма белинге, ары-бери да созул.

Тууарыкъды бюгече энтда джыйырма къозу.

«Ах, бу ишге бир къара»... — «Да не къара? Тур  
къараб,  
джангыз бир келгенсе да, бек къоркъ, кетмегин  
джараб!»

«Тоба-тоба.» — «Ашыкъма, энтда бираз къадалсанг,  
тюз хапар мен айтырма, сабырынгы басалсанг».

«Не хапар?» — «Эшикни джаб. Эсле, басыб эзесе...

Хапарым а нек болмаз, джаш кеси джазгъан эсе?»

Джазгъан дегенинг?» — «Хоу-хоу. Манга письмо  
ийгенди...

Биринчи кере, айхай, «атам» дерге билгенди.

«Похан» тюлме бу джол мен, «атам» дейди  
тюзюча,

кёргюзеди к'баг'ыты кертн халын, кюзгюча...»  
Сапра болду тамаша: ол нек джазг'анды берн?  
Тохта, табхан анасын тюртюбмю к'ойду керн!  
— Эчнлеме! Манга да бир письмону к'ызг'анма!..  
Санга джюз джазг'анында, мен иги сау  
к'валг'анма!..

— Манга сыйдам сёзлени ат башындан тизеди,  
сора кертн болумну сени бла сюзеди.

— Тюз этеди: хар кимни кесине кёре хапар —  
анасына саулуг'ун, атаг'а сырын санар,  
Мен сезгенме: аскерде ак'ыл киргенди джашха,  
энди тергейди мени джашауда к'адау ташха.  
Мени энди ангылаб, баг'алата келеди,  
джашаууму, ишими маг'аналы к'ереди.  
Сен к'атышдырг'ан башха, мен билеме кертисин,  
толу адам болург'а хазырлайды ол кесин.  
Институт тюл. Ок'уйду училищени курсун.  
Кичи лейтенант алыб к'айтырык'ды — ок'усун!  
Беш джыл туруб урушда, старшиналай к'валг'анма,  
менден кёб тириди, деб джашчык'г'а  
сук'ланганма.

Тыйыншлысы да олду: борчлуду джаш джарырг'а,  
атасындан баласы онглу болуб барырг'а.  
Файзуллин деб бир майор, даг'ыда талай тенги  
джашны джашауун, джолун этгендиле кенг,  
дженгил.

Хар тизгинде дегенча, саг'ынады майорну.  
Джашны ёсдюрген ата — ма аны кертн орну.  
Кёб муратны, оюмну ол салг'анды аллына,

энди окъургъа кеси тебрегенди аллана.  
Мен кёб болмай ийгенме замполнтге бир къагъыт.  
Джашканы къулагъына алтын сыргъачыкъ тагъыб  
Билдиргенме болумпу, талай затха джетгенме,  
болушдунг бизге, сау бол, деб бюсюреу этгенме...  
— Джашха ата керекди, деб бош айта болмазла...  
Атаны сыйламагъан сабийле да онгмазла.  
Сау къаллыкъ, кърал кеси бегитеди араны,  
татлы этиб сабийге ата бла ананы.

## XXVIII

Чарлай-чарлай, юч кюнню Сапрахан къошда тёздю,  
Чабышыудан, хахайдан, джумуш этгенден безди.  
Ух деб солургъа анга Махмут бошлукъ бермеди.  
Сапра да юч суткасын юч айдан кем кёрмеди.  
Джазыкъсынды ол эрин: «Тёппесинден тер барыб.  
не керекди бу къайгъы, джанын къолуна алыб?  
Алай а мынга ишсиз джокъду мадар турургъа,  
къыйнаргъа суйсенг, — буюр ныгъышда олтурургъа!  
Андан уллу азабны киши анга салалмаз.  
Джангыз ишле де да къой — ишлер, башын  
алалмаз.  
Октябрны элли тёрт джылы толгъан кюн анга  
бергендиле бир орден, юлгюдю деб районнга.  
Быйыл джулдуз такъмасам, деб джорюйдю бек  
ёхтем.

Айны да такъсын, джангыз болмай турсун  
кёлтюрем.

Аман джаш да, кёресиз, анга аууб барады,  
ол айтханны тюзсюнюб, кёл да, кёол да салады,  
Мен суйген а — ол былай кыйналмайын джашаса,  
аскерантураны да, бир бузну да бошаса...»

— Анасы, бери келчи! — деди Махмут эшикден. —  
Кёозуланы ары тый, чыгъадыла тешикден.

Шерифатны джашчыгъы не эсе да айтады,  
бу итни бир тагъайым, сынджыры да къайдады?

— Оу, нек келди Эдуард, ёлген-къалгъанмы барды,  
юйге-башха джукъ болур, къайдам, къаллай  
хапарды?

— Тохта, хайырседемез! Хар айтханынг терс, чола.  
Этгенмисе эке сен ёмюрде ашхы джора?

— Эдуард, къоркъма да кел! Кел, таначыкъ,  
хапар айт.

Майна, эмен дюккючге велосипедни тонгкъайт.

— Огъай, дядя, кетеме, мени анам ийгенди,

Сапра юйге бир келси, письмо барды, дегенди.

«Къаллай письмо, таначыкъ?» — «Да мен  
билмейме ачыкъ...

Кёрдюм, ящикден алыб, окъуй эди Шерифат,  
командир джазады деб, айта эди талай зат».

«Не джазгъанды, алтынчыкъ?» — «Мен билмейме  
хазна джукъ....

Ханий айтды анама: «Ненг джетгенди чачаргъа  
Биреуге джазылгъанны къагъыб алыб ачаргъа!».

Анам айтды: «Сапрадан суйюмчюлюк аллыкъма,  
ызы бла кесин да джангызгъа бардырлыкъма...»  
— Болсун, тана, суйюмчю тыйыншлыды сениге да,  
Бир къарай тур эринмей, келгениге, кетгениге да.  
Биз барлыкъбыз мычымай, тангнга чыкъсакъ  
джунчумай.

## XXIX

Экинчи джыл барады  
Роди форма кийгенли,  
буршусуна, тюзюне  
аскер итиу тийгенли.

Ашалады кылауу,  
тюзеледи кыйыгъы,  
ишден толу болады  
хар кюню, хар ыйыгъы.

Федоренко шохайы  
Муну хаман кёреди,  
энди старшинагъа ол,  
къууаныб, сый береди.

Ызы бла ышарыб,  
кёз кысады шохлукъдан.  
Суйюнеди Родригас  
разылыкъдан, хошлукъдан.  
Рашид Файзуллин джашха  
Джангы къайгъы салганды:

энди институтха кир,  
деб таукел къадалгъанды.  
— Къара, кёб къалмагъанды  
сен къуллукъну бошаргъа, —  
дейди анга замполит, —  
кюреш джюрюш къошаргъа!

Биз билебиз, алгъын сен  
бурун уруб кетгенсе,  
институтну къатында  
къолгъа джаныу этгенсе.

— Къайдан билесиз аны?  
— Джер толуду хапардан...  
(Махмутбийни джазгъанын  
джашырды бу тулпардан.).

Сынаб кёрчю къарыуну,  
юйюнг да бир къууаныр,  
сени джигитлигинге  
бск кёб тенгинг сукъланыр.

Сайла Бауманы. Анда  
терен билим аллыкъса,  
лагъымчы фахмунг бла  
кёблеге «мат» саллыкъса.

Зор тийсе да, сен кюреш  
хырларынгы бурургъа,  
адам этгенин мен да  
этерме деб турургъа.

Къыйынмыды аскерде?

— Не джашыру, тюлдю тынч.  
Амма адам болургъа  
джокъду джунчуу не тыйгъыч  
«Заман зыраф кетеди  
аскер къуллукъда» деген  
джангылады: танг ёсюм  
табарыкъды излеген.

— Сен табдынгмы да ёсюм?

— Мен да кёб зат алгъанма,  
ичим, тышым да — саулай  
башхаракъча болгъанма.

— Ийнанама. Этме сен  
бир да тюрленмез умут:  
джокъду бизни джашауда  
дерс бермеген бир минут.

Ой, кёбдюле болджалла —  
кёзюу-кёзюу джетерле,  
окъу, окъуу джылла да  
тизгинлешиб кетерле.

Къагъытланы джарашдыр,  
ий да сакъла тёзюмлю,  
чакъырсала — барырса,  
бир салырса ёшюнню.

— Сау болугъуз! Сиз айтхан  
сыйлы джорукъду манга.  
Санаб къоюгъуз мени  
буйрукъну толтургъаннга!

### XXX

Къызылджаякъ алмала кюмюш чыкыны джутдула,  
чапракъла кёк бетлерин кюн джылыугъа тутдула.  
Артмакъларын толтуруб, август джетди арбазгъа.  
Джыл, кюнлери седиреб, джыйылды аздан азгъа.

Экинчи къач аскерде — солдатны къайтыр къачы.  
Письмоладан кюлтеге къайдан джетсин къулачы!  
Роди, бошлукъ табса да, бармагъанды юйюне,  
ашыргъанды заманын, китабланы чюйюре.

Ма энди уа Баумандан джылы къагъыт алгъанды,  
экзаменле къайгъыгъа башы энгда къалгъанды.  
Бу джол а къалай этсин: Махмутбий джокъ

къатында,

Сапраны уста къолу узалмайды артындан?

Джолуна джокъ къой мыллык, гоппан джаула,

къууурдакъ,

сомланы да сормай къой: хурджунлары — сай,

къургъакъ.

Къайда дагъан? Джокъду ол. Джокъду барлыкъ

ашыра.

Сюйсенг, сюймесенг да, баз кесниги къуу башынга...

Эртденинде Файзуллин кабинетге чакъырды,  
комбат къатыш олтуруб, Родиге эс табдырды.

Айтды: «Вузгъа кирелсенг, частха хапар берирсе,  
кирелмесенг, къуллукъгъа эрлай къайтыб келирсе.

Эсингде болсун: сенден биз сакълайбыз джигитлик,  
туугъан частынгы сыйын кѣлтюрюрге, деб, мийнк!».  
Экинчи кюн келди, Родригасны ашыра,  
Асхат, связист тенглерн, Федоренко, старшина...

Андан ары темир джол кюн батханнга бурду ал.  
Сау къал энди, полигон, аскер часты да, сау къал!  
Джыйын болуб джетдице рельса юсю сагъышла,  
табылдыла хоншула, поезд этген танышла.

Кече демей, кюн демей, чарх санады джолланы,  
седиретди къыппадан километр къылланы.  
Бир ингирде радио сейир тартыула берди,  
ызы бла дикторну джарыкъ ауазы келди.

Айтды: «Багъалы шохла! Сизге билдиребиз, деб,  
Джуртубузну джюреги Москвагъа джетебиз», деб.  
Терезеге, эшикке хар ким чабды, басынды —  
аллайда учунмазча, кимди сууукъ, басымлы!

Джюреги дюнг-дюнг эте, Роди битди тышына,  
чыракълы океанны къарамда тутушуна.  
Джаниган налмаз сынджырла созулдула кѣб джары.  
Светофорла чабдыла — къызыл, джашыл эм сары.

Къазан вокзалда тюшдю. Хар неда джангы анга.  
Адам ырхы чыгъарды автомобиль къобаннга.  
Нѣгерлерн айтдыла къалайда сюеллигин,  
кѣк «Волгагъа» минерге эрлай кѣзюу келлигин.  
Шуу деб тохтады такси, салкъын аяз урдура.  
«Бауманнга!» — деди солдат, кириб, таукел олтура...

### XXXI

— Сюйюмчю! — деб, Шерифат  
Сапраханнга к̄адалды.  
Джашыргъан сол к̄олунда  
к̄агъыт к̄ыиыр агъарды.  
— Бу джол джаулукъ  
к̄ысмасанг,  
унарыкъ тюлме! — деди.  
Джылтырауукъ к̄езлерни  
ойнатды, тюлкюленди.  
— Болсун, джаным, — сен айтхан!  
Штампил джаулукъ к̄ысайым,  
огъай десенг. бойнунгу  
дарий бла джасайым.  
Экинчи джол — чурукъла,  
не шьдд̄ыйсатлыкъ кастюм —  
к̄ууанч хапар айт ансы,  
хар нем да сени болсун!

Помбархут десенг да — хо.  
окъучу, к̄айда письмо!  
— Оу, бир бошму ачханма —  
окъугъанбыз биз муну

Азбар айтыб к̄ояйым  
ичиндегин письмону!

— Не джазгъанын айта, кир,  
термилтиб сойдунг бютюн.

— Ой, айтхапын къой да къой —  
къууанныкъса, сыйлы кюн!  
Нечик къуунныкъ эсенг,  
алай насыб кёрейим,  
Эдуардха бешикде  
алай улан бёлейим!

Почтальон къыздан джолда  
чыдаялмай алгъанма,  
юйге джетгинчи, ичин  
юч кере окъугъанма...

Сапра ышармыш этди,  
къаны къайнай тургъанлай,  
болду, эшек окъуса,  
итни къарны бургъанлай...

Ышарса да, ачыуу  
тамагъына тыгъылды:  
адам башы болса уа—  
нек ачады бу зылды?  
Тигенекча илинб,  
айланганлай турады,  
бастасы джокъ джерине  
бу къалагъын урады...  
Ачыуун тыя айтды:  
— Сёзюм сёздю: берликме.

къыйынынг бош кетмеди,  
ишексиз бол, дерикме...  
— Роди джазгъан а буду:  
Москвада турады ол,  
институтха киргенме,  
дейди, — къутурады ол.

— Москвадамы? — А къыз, хо!  
— Институтму? — Хо-хо-хо!  
— Бауман деген залимге  
экзаменле бергенди,  
келиб, сизни да кёрюб,  
къайтыргъа тебрегенди.  
— Бауман дегенинг неди?  
— Барды аллай институт.  
— Ах, союлду бу сабий,  
Игизамен тут да тут!  
— Аскерден ийгендиле  
окъургъа джашыгъызыны.  
Энди уа кёлтюрлюксюз  
мийикге башыгъызыны...  
Келликди беш кюнчюкден,  
къурманлыкъ хазырлагъыз,  
маллыкъгъа джарар кирик,  
бир затчыкъ да къарагъыз.

— Хйхай-айхай! — деди да,  
Сапра алды къагъытны,

атылды Ханийлагъа,  
джашырды деб бир затны.  
Окъудула, сюздюле,  
Сапра уа акъ къагъытха  
къарады, тутуб отха:  
— Хаты, сёзю да кеси,  
джашчыкъ Роди сау келсин!

### XXXII.

Роди келгенди юйге,  
атын Рамазан этиб,  
атасыны кёлюне  
бу джол тамам да джетиб.  
Уча болду, той болду.  
Биз да олтурдукъ тёрде,  
разы эдик ол къууанч  
таркъаймаса ёмюрде.  
Кубин ромну кёлтюрдюк,  
румын ликёрчукъ келди,  
орус «Лайка» къолчугъун  
болгар «Трезоргъа» берди.  
Тёгюлдюле гарала,  
газ бурнунга чанчыла,  
акъдыла юй башындан  
джарыкъ шампан тамчыла.  
Бишген токълу суюлди

кенг телсини юсюнде,  
аякълары -- пилеуде,  
алмалары — ичинде.

Чанчхы, бычакъ алдыкъ да,  
джабхакъ башындан кесдик, x  
айран тузлукъгъа сугъуб,  
татлы джитчасын эздик.

Кёб тукъум алгъыш этди  
хар ким, ашай суююне.  
Ол алгъышла джетсинле  
джуртну хар бир юйюне!

Рамазан да билдирди  
бек ашхы умутларын,  
алкъын юйден узакъда  
кёб тюрлю суу уртларын.

Къууанчлыды. Алай а  
къыйналады бир затха:  
джашлыкъны ненча кюнюн  
ойнай кёмгенди отха...

Тюнене этеригин  
бюгюн алгъанды къолгъа.  
Ол кечигиб чыгъады  
тенглерн ётген джолгъа.  
Ахсынады. Ахсыныу —  
тюшюнюню белгиси.  
Заманын тергей билну—

гергеуню эм игиси...  
Талай кюнден ашырдыкъ,  
Сапрахан чарласа да,  
тёзер энтда анасы,  
тансыкълыкъ онгласа да.  
Кетди Рома окъургъа.  
Къайтса — тойгъа келирбиз.  
Ишленеди Рамазан,  
не боллугъун — кёрюрбюз...

*Чотчаев Магомет Бекирбиевич*

**ПЕСТРЫЕ ВОЛНЫ**

Сатирическая поэма

**На карачаевском языке**

Редактор **А. И. Кубанов**

Художник **К.-М. М. Нурмагомедов**

Художественный редактор **М. П. Бертник**

Технический редактор **З. Т. Агирбова**

Корректор **К. А.-К. Салпагарова**

Сдано в набор 22-ХІ-1972 г. Подписано в печать 30-V-1973 г. Формат 60x90<sup>1/32</sup>. Печ. л. 2,25. Уч.-изд. л. 2,5. Заказ № 5710. Тираж 800 экз. ВУ 02588. Цена 26 коп.

Карачаево-Черкесское отделение Ставропольского книжного издательства, Черкесск, пл. Кирова, Дом печати.

Карачаево-Черкесская областная типография, Черкесск, ул. Первомайская, 47.

ц 0743—073 73—73  
М 159 (03)—73



келгенича — кетгени,  
Насраходжа айтханлай.  
Амма мени кьолума  
тюк алай тынч кьонмайды,  
джерден тутуб, хауагъа  
салынмасам болмайды.  
Хауадап тутуб, джерге  
мен билмейме салына,  
бармакъ кирмеген джерге  
башым кириб, джалына.  
Оноусузлукъ... Ансы мен  
кёреме болмазлыгъын,  
мыйыны орнун хурджун  
ёмюрге тутмазлыгъын...»

## XII

Эки «джашы» Сапрагъа  
къайтдыла, къалын кийиб,  
сюелдиле аллында,  
кёзлерин чыракъ ийиб.  
Ана ауузу от чакъды,  
чартлады, букъу къакъды.  
Кёб бармай, бир кесекден  
тутду Сапра джюрекден.  
— Ой, гяуур баш! — деди ол. —  
Сымачлагъа ышанган,  
бир атсанг а мыллыкны,

мараб турмай ташадан!  
Кесин бек джазыкъсынды,  
«Скоро помощь!» деб даулай,  
ауду диваннга, джылай.  
Алай а терк тирилди,  
туруб, омакъ кийинди,  
данг деб эшикни уруб  
кетди элге угулуб...

### XIII

«Волга» къайдан табылды? «Волга» джолгъа  
джагъылды.  
Джел-джел этиб кетди ол, институтха джетди ол.  
«Волга» кирди арбазгъа, коридоргъа, этажгъа,  
Спортзалгъа, кабинетге, деканатха, буфетге,  
ол юйге, бу тийреге, ол тийреге, бу юйге;  
Хайда мыйыкъгъа битди, хайда амалсыз этди,  
кимни башын къайнатды, кимни кёзюн ойнатды...  
Къыйыны да болмай тас, алтын ачхыч табылды, —  
ахыры — ма, Родригас къабыргъагъа тагъылды!

### XIV.

Студент! Джарыкъ, алапат,  
къайтмазлыкъ, татлы заман!  
Родригас а излейди  
барыб турса ол хама.  
Джюз джыл болса болджалы